

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.22

Грицина Л.А., к.е.н, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ

Грицина Л.А. Теоретичні основи розвитку політики імпортозаміщення. У статті розкрито сутність поняття «імпортозаміщення» та розглянуто еволюцію даної концепції. Досліджено світовий досвід реалізації політики імпортозаміщення на прикладі країн Латинської Америки та Азії. Визначено ключові елементи державної політики імпортозаміщення на сучасному етапі.

Ключові слова: імпорт, імпортозаміщення, державна політика, теорія периферійної економіки, теорія великого поштовху.

Грицина Л.А. Теоретические основы развития политики импортозамещения. В статье раскрыта сущность понятия «импортозамещение» и рассмотрена эволюция данной концепции. Исследован мировой опыт реализации политики импортозамещения на примере стран Латинской Америки и Азии. Определены ключевые элементы государственной политики импортозамещения на современном этапе.

Ключевые слова: импорт, импортозамещение, государственная политика, теория периферийной экономики, теория большого толчка.

Hrytsyna L.A. The theoretical basis of the policy of import substitution. The article reveals the essence of the concept of import substitution and its evolution. The world experience of implementing the policy of import substitution on the example of Latin American and Asian has been studies. The key elements of public policy of import substitution have been determined.

Keywords: import, import substitution, public policy, theory of peripheral economy, the theory of the big push.

Постановка проблеми. Імпортозаміщення є однією з форм протекціонізму, що активно застосовується у світовій економіці, як перехідний механізм у процесі реструктуризації національних економік та розвитку нових напрямів у промисловості. Політика імпортозаміщення передбачає початковий розвиток економіки переважно за рахунок її внутрішніх ресурсів із подальшим переходом до експортоорієнтованої моделі розвитку з охопленням нових ринків збуту. Подібний відхід до розвитку характерний для тих країн, які через кризові явища в економіці відчують брак конкурентоспроможного виробництва та надлишок імпортованих товарів та послуг на внутрішньому ринку. Зважаючи на те, що зазначені проблеми характерні і для України, особливої актуальності набуває вивчення теоретичних основ розробки та реалізації політики імпортозаміщення, визначення ключових елементів її сучасного бачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників даного напрямку варто згадати роботи таких українських учених, як: Жаліло Я., Гацько В., Пазізіна С., Еней Я., Макогон Ю., Мовчан В., Плющик І., Огородник Р., Попова О.,

Цап М., Завсегдашня І., Корчун В. Однак загалом дослідження проблем політики імпортозаміщення не набуло широкого поширення серед вітчизняних науковців. У переважній більшості робіт даний напрям розглядається в контексті розвитку окремої галузі, як елемент державної політики розвитку чи забезпечення національної безпеки України.

Зважаючи на це, особливої актуальності набуває вивчення та узагальнення загальнотеоретичних основ розвитку імпортозаміщення, визначення історичного досвіду його запровадження.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити сучасні сутнісні аспекти політики імпортозаміщення, дослідивши особливості становлення та розвитку даної концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність є одним із важливих чинників стабільного розвитку національної економіки країн світу. Відповідно до визначення, що міститься у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» – це діяльність суб'єкта господарської діяльності України та іноземного суб'єкта господарської діяльності, побудована на взаєминах

між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. ЗЕД являє собою сукупність міжнародних комерційних операцій, спрямованих на організацію, проведення та регулювання процесу обміну товарами, послугами, результатами творчої діяльності [1].

Однією з форм здійснення ЗЕД, як відомо, є імпорт, тобто процес купівлі продукції товарного та нетоварного характеру, виготовленої на території держави іноземного партнера для вжитку або подальшого продажу у територіальних межах країни-імпортера [2].

Рис. 1. Підходи до визначення сутності поняття «імпортозаміщення»

Джерело: побудовано автором на основі [3–9]

З одного боку, імпорту сприяє доступу до товарів, послуг, технологій, які не виробляються у вітчизняній економіці, з іншого – створює додатковий тиск на внутрішній ринок та національних виробників. Своєрідною відповіддю на ці загрози виступає державна політика з імпортозаміщення. Загалом, поняття «імпортозаміщення» стало популярним у 1950–1960-х роках як стратегія для сприяння економічній незалежності і розвитку в країнах, що розвиваються [3].

Нині в економічній науці немає єдиного загальноприйнятого трактування даного поняття. Імпортозаміщення – це комплексне поняття, яке розглядається науковцями як процес, державна політика чи стратегія розвитку виробництва, зміни на товарному ринку (рис. 1).

Як цілком слушно зазначає Цап М.В., за загальною однаковою метою імпортозаміщення (зменшення обсягів та частки товарів і послуг імпортного виробництва та збільшення вітчизняного на внутрішньому ринку) дослідники пропонують різні форми, шляхи та засоби її досягнення [4].

Для правильного розуміння багатоаспектності сучасного наукового бачення концепції імпортозаміщення варто дослідити історичний процес його

формування. Виділяють два основних підходи до пояснення сутності даного процесу – це теорії «великого поштовху» та «преференційної економіки». Головна увага в теорії «великого поштовху» приділялася проблемам первинної індустріалізації, ролі автономних інвестицій, обумовлених економічною політикою держави, спрямованою на зростання національного доходу. Для модернізації країн, що звільнилися від колоніалізму, необхідні великі вливання капіталів, унаслідок чого починається самопідтримуване зростання. Мобілізувати їх, на думку авторів, можна лише шляхом примусових вкладів, які утворюються в результаті кредитно-грошової та податкової політики держави. Неефективність інституціональної системи можна компенсувати імпортом капіталу.

Величина ін'єкції має бути достатньою для початку незворотного руху, інакше виникає загроза переходу її на збагачення поточних потреб, що збільшуються внаслідок демографічного зростання. Такий поштовх, з одного боку, підвищить темпи зростання середнього доходу на душу населення, а з іншого – розширить кількість суб'єктів господарювання – підприємств, які забезпечать подальше зростання цього

Таблиця 1

Особливості застосування азійської та латиноамериканської моделей політики імпортозаміщення

Ознаки	Азійська модель	Латиноамериканська модель
Передумови запровадження політики імпортозаміщення	постколоніальні країни з низьким розвитком промисловості, нерозвиненим внутрішнім ринком, відсутністю внутрішніх джерел інвестицій	постколоніальні країни з низьким розвитком промисловості, нерозвиненим внутрішнім ринком, відсутністю внутрішніх джерел інвестицій
Особливості регіону:		
- культурні	повага до правил та законів, діяльність на загальний результат	соціальне розшарування, відсутність доступу до освіти у більшості місцевого населення
- політичні	діяльність урядів-технократів	існування «політичної еліти», висока корумпованість
- економічні	розвиток приватної власності в усіх секторах економіки	домінування державного сектору
Процес реалізації політики імпортозаміщення	застосування стратегії поступового допуску іноземних конкурентів на внутрішні ринки, диференціації протекціоністських заходів за галузями у поєднанні з активним розвитком експортних виробництв. Західні транснаціональні корпорації використовували дешеву азіатську працю, але натомість забезпечували ринки, капітал і технології, які в кінцевому рахунку забезпечили самопідтримуюче зростання місцевих економік	запровадження протекціоністської політики в економіці. Були обрані окремі ключові галузі імпортозаміщення – видобувна промисловість, виробництво споживчих товарів. Товари промислового споживання продовжували імпортуватись
Результат політики імпортозаміщення	економічне зростання, перехід до експортноорієнтованої стратегії розвитку економіки	економічний спад, перехід більшості країн регіону у 80-х роках до ліберальної економічної політики з фактичною відмовою від цілеспрямованої промислової політики

Джерело: побудовано автором на основі [4; 6; 10]

доходу. Зростання середнього доходу на душу населення розширює попит, що стимулює розвиток підприємницької діяльності і дає змогу розширити та поглибити мультиплікаційний ефект. Є кілька різновидів теорії «великого поштовху», а саме: концепція «збалансованого набору інвестицій» Нурксе Р.; концепція «незбалансованої рівноваги» Хіршмана А.; концепція «збалансованого зростання за допомогою незбалансованих інвестицій» Зінгера Г.

Інший підхід до розгляду проблематики імпортової залежності – так звана «теорія периферійної економіки» – був уперше представлений у 1950-х роках Пребішем Р. та Зінгером Х., які сформулювали положення про існування довготривалої тенденції погіршення умов торгівлі для країн, які експортують сировину, а імпортують промислові товари. У своєму аналізі Пребіш використовував термінологію, побудовану на дихотомії «центр –

Рис. 2. Основні елементи державної політики імпортозаміщення

Джерело: побудовано автором на основі [7; 8; 11]

периферія», яка згодом активно використовувалась у теорії залежності та теорії світових систем. Головним елементом такої будови є центр, що представлений постіндустріальними країнами, які, посідаючи монополічне становище у виробництві сучасної промислової продукції, спеціалізуються на експорті промислових товарів виробничого і споживчого призначення. Другорядна роль у цій будові належить периферії, яка представлена країнами, що розвиваються, і виконує першу стадію виробничого процесу – видобуток сировини.

Ключова практична рекомендація теорії була зведена до рекомендації проводити індустріалізацію на основі імпортозаміщення. Особливістю теорії, яка розроблялася латиноамериканськими вченими з позицій національного реформізму, було те, що спочатку об'єктом аналізу завжди був зовнішній фактор, хоча розуміння місця і ролі цього фактора змінювалося. На початку 60-х років розроблялася симетрична стратегія внутрішнього й експортного виробництва, політики перерозподілу доходів, принципів регіонального планування і нових характеристик споживання. У 60–70-ті роки найважливішим на найближче десятиріччя було забезпечити через індустріалізацію і соціально-економічні перетворення мінімальні фізіологічні та економічні блага людині «третього світу». Автори цієї концепції завжди підкреслювали надкласовий загальнонаціональний підхід до вирішення основних проблем [10].

Розглянуті теоретичні підходи до процесу імпортозаміщення набули практичного застосування в країнах, що розвиваються, у другій половині ХХ ст. (табл. 1).

Застосування політики імпортозаміщення було обумовлено насамперед досить потужною мотивацією урядів до отримання відносно швидких та відчутних економічних та політичних результатів. Між тим реалізація політики імпортозаміщення продемонструвала суттєву розбіжність між початковими орієнтирами та фактичними результатами. Тоді як одні країни отримали в результаті інтенсивне багаторічне економічне зростання, в інших країнах ця політика зазнала повне фіаско. Так, країни Азії, застосовуючи стратегію поступового допуску іноземних конкурентів на внутрішні ринки, диференці-

ацію протекціоністських заходів за галузями у поєднанні з активним розвитком експортних виробництв, зуміли стати лідерами світової економіки. Натомість у країнах Латинської Америки малорозвинене сільське господарство і форсована індустріалізація на тлі обмеженого за місткістю внутрішнього ринку та недостатнього обсягу національного капіталу призвели до формування малоефективних неконкурентоспроможних виробничих структур, розбалансування та стагнації національних економік. У результаті відбулося утвердження регіону в ролі сировинного придатка розвинутих країн світу [4].

Варто зазначити, що як успішний, так і провальний досвід реалізації політики імпортозаміщення відіграв важливу роль у становленні сучасного бачення даного процесу. Наразі розробка та реалізація імпортозаміщення здійснюється на основ розробки державної програми, що має чіткі часові межі реалізації. Серед концептуальних засад політики імпортозаміщення виділяють імпортозаміщення попиту, споживчих товарів та виробничих ресурсів, продукції технічного призначення та послуг. Основними напрямками державної політики імпортозаміщення є організаційні та економічні заходи стимулювання внутрішнього виробництва та дестимуляції імпорту, які передбачають використання адміністративних та економічних методів і інструментів (рис. 2).

Висновки. Проведене дослідження показало, що спроби запровадження практики імпортозаміщення були характерні для багатьох країн Азії та Латинської Америки у другій половині ХХ ст. При цьому успішність її реалізації значною мірою залежить від національних особливостей тієї чи іншої країни. Відсутність єдиного результату від запровадження процедури імпортозаміщення зумовила пошук теоретичного обґрунтування даного процесу, що знайшло своє відображення у формуванні цілої низки економічних концепцій та підходів до визначення рівнів, напрямів, форм, інструментів та методів здійснення імпортозаміщення. Саме тому подальшим напрямом дослідження даної проблеми повинно стати вивчення практичного досвіду розробки та реалізації стратегічних та тактичних заходів імпортозаміщення з метою їх адаптації до потреб та можливостей вітчизняної економіки.

Список літератури:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12/print1455535128523437>.
2. Мельник О.Г. Імпортна діяльність підприємств як об'єкт етіологічної діагностики / О.Г. Мельник, М.Я. Нагірна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 778. – С. 173–179.
3. Еней Я.І. Політика імпортозаміщення як передумова інноваційного розвитку економіки України / Я.І. Еней // Інноваційна складова сучасної економічної динаміки : [колективна монографія] ; за ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. – 362 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/652>.
4. Еней Я.І. Світовий досвід здійснення політики імпортозаміщення / Я.І. Еней [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2492/1/Eney_Yana_Svitovyi_dosvid_zdiisnenia_polityky_importozamischenia.pdf.

5. Цап М.В. Сутнісні характеристики процесу імпортозаміщення та його соціально-економічна роль / М.В. Цап // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4(1). – С. 206–210.
6. Плющик І.А. Аналіз ефективності застосування політики імпортозаміщення у світі / І.А. Плющик, Р.П. Огородник // Економічні інновації : зб. наук. пр. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – Вип. 43. – С. 269–275.
7. Жаліло Я.А. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні / Я.А. Жаліло, В.М. Гацько // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1. – С. 102–111.
8. Пазізіна С.М. Концептуальні засади політики імпортозаміщення / С.М. Пазізіна // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету «Наука молода». – 2011. – №№ 15–16. – С. 122–125.
9. Корчун В. Важливість політики імпортозаміщення для економічної безпеки України / В. Корчун, Н. Скиданюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2013. – № 9. – С. 113–117.
10. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К. : Знання, 2007. – 878 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1781040944026/politekonomiya/suchasni_ekonomichni_teoriyi.
11. Цап М.В. Теоретико-методичні засади державного регулювання імпортозаміщенням / М.В. Цап // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.8. – С. 299–305.